РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНОГО КОНТЕНТУ В СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКАХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ДЕСЯТОГО КЛАСУ

Ольга СМОЛЬНИЦЬКА
науковий співробітник відділу української філології ННДІУВІ

Анотація. *У статті розглядаються літературні постаті й тексти художньої літератури в сучасних підручниках з української мови для 10 класу. З огляду на інтегративність як домінанту сучасного підручникотворення досліджується ступінь розробки нових проблем сучасної школи, враховується збільшений обсяг інформації з культури, мистецтва, різних наукових дисциплін. Наголошується на українознавчому аспекті сучасних підручників та їхній відповідності системі українознавства, практичному застосуванні. Звернено увагу на здобутки психології, педагогіки, етно- і психолінгвістики. Досліджується відображення сучасної тематики у підручниках, зокрема Інтернету. Розроблено перспективи розвитку підручникотворення з огляду на відповідність українознавчим засадам у літературознавчому аспекті.*

Ключові слова: *українознавство, українська мова, література, підручник, літературна постать, культура, мистецтво, інтегративність.*

Українознавство як міждисциплінарна наука перебуває в постійному розвитку, а відтак доповнюється новими підходами. Широке застосування інноваційних технологій останнім часом впливає на систему викладання української мови. Як відомо, мова – один із найважливіших концентрів українознавства, оскільки вона формує світогляд і національну ідентичність громадянина України та представника українства за межами держави. Відповідно до функцій мови створюються підручники з української мови, в яких враховується синтетичний підхід, наводяться художні й публіцистичні тексти, що ілюструють граматичні правила і відіграють важливу роль у формуванні мовних умінь і навичок в учнів. Відповідно до українознавчих засад у галузі освіти розвиваються психолінгвістика, етнопсихологія, етнопедагогіка, дитяча психологія (у тому числі когнітивна) та інші напрями, які висвітлюють особливості сучасної шкільної освіти.

Слід підкреслити, що літературні тексти сприяють формуванню відчуття стилю в читачів, що необхідно для правильного засвоєння мовних правил. Для усвідомлення учнями культурно-історичної тяглості мистецтва важливе висвітлення літературних постатей. Адже письменники не лише реалізовувалися в українській літературі, але й творили літературну мову, тому взаємозв'язок художнього слова і мовознавства, а також функціонування розмовної мови очевидний. Також варто розкривати малодосліджені або дискусійні постаті авторів, твори яких включені до шкільної програми, але, на жаль, досі лишаються невідомими для широкого загалу читачів (Б. Харчук, М. Хвильовий, поети Празької школи та ін.).

Зрозуміло, що між викладанням мови і літератури має бути взаємозв'язок. Стан викладання української мови та аналіз сучасних підручників з цього предмета на сьогодні є актуальної проблемою. Це простежується в працях О. Газізової, С. Єрмоленко, П. Кононенка, Т. Кононенка, Є. Корнійчук, А. Короб, Л. Мацько, Л. Паламар, А. Пономаренко, Н. Ушакової, О. Фесік, Г. Шелехової, В. Шляхової та ін. Розробляються методики викладання української мови (у тому числі як іноземної), інноваційні завдання, творчі конкурси, здійснюється соціологічний аналіз, скажімо, кількості випадків уживання певної цитати, прислів'я тощо, тобто застосовується функціональний підхід до вивчення мовних явищ. Але нове покоління підручників з української мови вимагає застосування сучасних аналітичних прийомів для з'ясування питань, наскільки вони відповідають українознавчому стандарту і чи враховують недогляди видань попередніх поколінь.

Із зазначеного вище випливає необхідність проаналізувати стан сучасних підручників з української мови, адже безперервний розвиток викладання української мови зумовлює інтегрування здобутків інших дисциплін, визначення чітких критеріїв українознавчого змісту в укладанні підручників, а також методичної доцільності використання літературних текстів з огляду на міжпредметні зв'язки.

Передбачено українознавчий аналіз сучасних підручників з української мови для 10 класу щодо висвітлення літературних постатей і художніх текстів. Відповідно до цього поставлені завдання:

1) з'ясувати наявність літературних текстів у підручниках з української мови;

2) проаналізувати взаємозв'язок української мови і літератури в конкретних підручниках;

3) підсумувати, наскільки стан сучасних підручників з української мови відповідає вимогам українознавства.

За словами П. Кононенка і А. Пономаренко, «шляхом до повної реалізації сутності, покликання людини і людства є пізнання як синтез самопізнання і самотворчості» [*4,* 122]. Як підставово зазначають дослідники, українознавство «органічно поєднує (синтезує) процеси пізнання, виховання й навчання, народної й академічної вітчизняної педагогіки, вітчизняного і зарубіжного досвіду, органічно переростає в українолюбство та українотворення» [*4*, 122]. Відповідно мета українознавства – сформувати патріотизм в українців, і шкільна освіта має виховувати в учнів це почуття. Інакше кажучи, сучасна освіта передбачає формування гармонійної, повноцінної мовної особистості.

Звернення до прикладів із художньої літератури та висвітлення літературних постатей допомагає не лише сформувати в учнів уявлення про історичну тяглість, але й виробити належну культуру мови і мовлення (стилістичний і психологічний аспекти).

Як зазначає В. Шляхова, методика формування мовної особистості «має впливати на

мотивацію мовленнєвої діяльності» [*8*, 4]. Історичний, педагогічний, літературний та інші контенти сприяють розвитку в учнів «власної мовотворчості» [*8*, 7], тому зрозуміло, що емоційне ставлення до тексту необхідне. Роль художнього тексту не може зводитися виключно до демонстрування прикладів з граматики, фразеології тощо, оскільки розуміння історично-культурної і мистецької тяглості сприяє цілісності їхнього сприйняття учнем. Це стосується не лише молодших, але й старших класів, оскільки в період дорослішання і завершення перехідного віку відбувається формування національної і мовної особистості, завершення процесу ідентифікації учня з певним національним, культурним та іншими типами. Це формування необхідно закріпити за допомогою художніх текстів. В. Шляхова пояснює, що «у процесі роботи з текстом формуються предметна, етнокультурологічна, мовна, прагматична і комунікативна компетентності учнів» [*8*, 10]. Завдяки читанню й аналізу художнього тексту розвиваються уявлення про національну психологію, власну ідентичність, історичну і культурну специфіку України. Останнім часом наголошується на важливості соціокультурного підходу, оскільки він формує в учнів естетичні уявлення, у тому числі про навколишній світ.

Чи змінилися вимоги до використання художніх текстів у підручниках з української мови порівняно з радянською добою і періодом 90-х років XX ст.? Треба з'ясувати, чим відрізняється нове покоління підручників від попередніх і яким чином українознавчий контент представлений у сучасних виданнях з огляду на вміщення літературних текстів.

Зазначимо, що в підручниках нового покоління приділяється більше уваги сучасності та вихованню патріотичних цінностей, модернізму і поступовому відходу від ідей, традицій і творів представників народництва (особливо це помітно в зіставленні з підручниками радянської доби). Також приділено увагу компаративному підходу, оскільки наводиться досвід не лише українських, але й зарубіжних діячів. Найчастіше це реалізується у наведенні текстів зарубіжних письменників, причому не тільки у вигляді цитат для виконання певної дії (наприклад, розбору речення), а й текстів для диктантів, переказів, роздумів тощо.

Для 10 класу на 2010 р., згідно з наказами МОН, затверджені для використання такі підручники (у переліку не вказуються посібники, контрольні зошити тощо):

– Заболотний О. В., Заболотний В. В. «Українська мова (рівень стандарту). 10 клас» (Наказ МОН від 03.03.2010 № 177);

– Глазова О. П., Кузнєцов Ю. Б. «Українська мова (академічний рівень). 10 клас» (Наказ МОН від 03.03.2010 № 177, Наказ МОН від 23.06.2011 № 645);

– Плющ М. Я. та ін. «Українська мова (профільний рівень). 10 клас» (Наказ МОН від 03.03.2010 № 177).

Отже, сучасні підручники з української мови для 10 класу представлені трьома рівнями: стандартним, академічним, профільним. Відповідно до аналізу взято навчальні книги, що представляють кожний з цих рівнів.

Названі підручники об'єднує різнобічність підходів. Зокрема, пропонована авторами аналізованих видань методика базується на найновіших здобутках мовознавчої, педагогічної, методичної та психологічної наук, врахуванні положень компаративної лінгвістики, дотриманні принципів особистісно орієнтованого навчання, комунікативно-діяльнісного підходу, а також наступності й перспективності. Проте не завжди враховуються особливості індивідуального сприйняття десятикласників, тому, на жаль, деякі завдання або занадто легкі для виконання молоддю 16–17 років, або, навпаки, перевантажені термінологією.

Але позитивних моментів – більшість. Структура усіх проаналізованих підручників чітка: визначено зміст і обсяг обов'язкових для засвоєння теоретичних відомостей, окреслено логіку й послідовність їх засвоєння учнями відповідно до вимог навчальної програми.

Для аналізу сучасних підручників обрані методи: описовий, порівняльний, матричний. Загалом проведений аналіз показує, що наукова достовірність у підручниках відповідає вимогам, але наскільки поставлені завдання враховують особливості дитячої психології, зокрема когнітивну специфіку? Як зазначає О. Жосан, «для з'ясування відповідності підручника вимогам навчальної програми варто дослідити такі моменти: чи реалізує підручник завдання курсу, визначені у програмі; чи відповідає програмі обсяг матеріалу підручника; чи всі питання програми відображено у підручнику на належному рівні; що нового пропонує підручник порівняно з програмою; як використовуються зазначені у програмі джерела знань, методи навчання; як реалізує підручник розвивальну функцію, передусім вимоги програми з формування загальнонавчальних умінь і навичок» [*2*, 56]. Також варто проаналізувати підручники щодо їхньої спрямованості на розвиток логічного мислення, творчих здібностей, пізнавальної активності [*6*]. Відповідно до зазначених моментів проаналізовано підручники трьох зазначених вище рівнів.

Створений на рівні стандарту *підручник О. В. і В. В. Заболотних* (2010) ставить за мету формування мовної особистості. Вступ розпочинається епіграфом з «Молитви до мови» К. Мотрич: «Мово! Пресвятая Богородице мого народу!» [*3*, 4] та цитатами на мовну тематику. Задум розпочати підручник цитатою К. Мотрич доцільний, але це висловлювання надто широко вживане в різних виданнях, тому епіграф бажано було б знайти більш рідкісний. Те саме можна сказати про строфу з вірша О. Підсухи: «Нас далеко чутно, нас далеко видно…» [*3*, 8].

Цінною є рубрика «Моя сторінка», яка знайомить учнів з різними фактами з мовознавства, а також з культурними постатями, зокрема з Агатангелом Кримським [*3*, 9]. Рубрика написана доступним стилем і цікава, але бажано наводити більше фактів про письменників, адже, наприклад, А. Кримський був не лише поліглотом, а й поетом і прозаїком, і спадщина його різноманітна. Ці факти зацікавлять учнів. Також можна було б навести яскравий приклад вивчення цим діячем певної мови або його досвід експедицій на Близький Схід. Проте сама ідея інноваційна і відповідає українознавчим засадам.

Інші мовні рубрики «Цікаво знати» і «Як це було» ґрунтуються не на прикладах із художньої літератури, а на нюансах етимології. Незважаючи на певну відірваність від висвітлення мистецтва, загалом цей задум також цікавий.

У розділі, присвяченому мовним рівням і культурі мовлення, мало уваги приділяється

літературним постатям, більше висвітлено публіцистичний і науковий стилі, що зумовлено специфікою теми (наприклад, ускладнене речення). Водночас учні дізнаються про українську міфологію на прикладі теми про пісню (текст пісні про Око Сонця, Рода-Творця і Чорнобога, автор Н. Петрук) [*3*, 20–21]. Сам текст є прикладом художнього стилю і використаний ефективно. Проте ідея невмирущої пісні як націєтворчого чинника, незважаючи на відповідність українознавству, надто широко використана до публікації підручника, тому в міфологічному аспекті можна було висвітлити іншу тему.

Наведені рідкісні вірші Р. Купчинського, М. Вінграновського, Ліни Костенко, В. Сосюри, Д. Павличка, П. Глазового, корисні публіцистичні тексти і цитати з А. Франса, В. Жилінскайте та інших письменників, безперечно, висвітлюють літературний аспект і розвивають в учнів мовні навички, проте, на жаль, цих потрібних творів не так багато. Для ознайомлення з мовленнєвим етикетом, зокрема, корисний гумористичний текст «Як Вас тепер величати?» (В. Дуб), де наведено мовленнєві помилки, які демонструють незнання етикету, наприклад: герой, дізнавшись, що «небіж» означає «племінник», сплутав це слово з «небіжчиком» [*3*, 39]. Підручник (як і загалом нове покоління видань) пропонує учням проблемну ситуацію, вихід із якої треба шукати самостійно. Такий підхід відповідає сучасним вимогам. Так, скажімо, О. Ляшенко зазначає: «За допомогою різних мотиваційних прийомів він має підсилювати зацікавленість учнів у пізнанні світу, спонукати їх до пошукової діяльності, підкреслювати цінність знання в повсякденному житті. Наприклад, це може здійснюватися шляхом створення проблемних ситуацій, завдяки розгляду історичного шляху розвитку певної ідеї, концепції, аналізу життєвих ситуацій і прикладів, організації власних досліджень тощо. Тоді навчальна книга відіграє скоріше роль путівника до країни знань, ніж тлумачного довідника з наук, основи яких вивчаються в школі» [*5*, 61].

Методично доцільним є наведення текстів українських письменників, яких вивчають у 10 класі (наприклад, уривок з «Мисливських усмішок» Остапа Вишні), адже таким чином створюється взаємозв'язок двох дисциплін, і потрібні мовні знання закріплюються в учнів на прикладі художніх творів. Правила милозвучності на прикладах уривків із прози також доречні, наприклад, цитата з Григора Тютюнника: «Сад (у, в) же одцвівся (і, й) густо (у, в)крив землю білими пелюстками» [*3*, 62]. Зв'язок української мови і художньої літератури простежується у рубриці «Для вас, допитливі»: «Якщо ви прагнете пізнати глибину Слова, відчути його ритмічний, мелодійний подих, зверніться до книжки **Андрія Содомори «Наодинці зі словом»**. Ця праця – спроба побачити світ через слух, світ, що у слові, за словом. Тут звичайні слова «палиця», «обрій», «хата», «дим» непомітно переходять у сферу поезії та пісні, історії, етнографії, філософії… Про те, що вам найбільше сподобається в цій книжці, розкажіть однокласникам» [*3*, 50]. Методологічно доцільними є завдання написати текст у художньому стилі. Наявні й предметно-орієнтовані тексти, які «радять аналізувати уже відомим способом доповнення та шляхом складання формул читабельності» [*2*, 57].

Рубрика «Мовленнєва ситуація» на прикладі живого мовлення і мовленнєвих помилок, допущених на письмі, у формі сократівської бесіди спонукає учня до правильного висновку.

Можна сказати, що загалом рівень підручника відповідає вимогам стандарту, а в концепції його створення використано інтерактивні засоби. Слід відзначити цінну рису підручника, який пропонує наочне уявлення у вигляді ілюстрацій сучасних українських художників і навіть школярів, причому в міфологічному аспекті для актуалізації національних прапервнів у дітей.

Звичайно, треба врахувати, що, оскільки цей підручник створений на рівні стандарту, завдання в ньому поставлені відповідні, адже ті, хто навчатиметься за цим виданням, здебільшого не працюватимуть у професійно-гуманітарній сфері. Тобто знання нюансів української мови, радше за все, не стане для випускників базовим. Проте, незважаючи на сказане, варто відзначити, що загалом підручник пропонує різнобічні види творчої діяльності.

У сучасних підручниках з української мови спостерігається тенденція виховування патріотичних, естетичних та інших цінностей за допомогою художнього слова. Зокрема, *підручник О. Глазової і Ю. Кузнєцова* (2010, перевиданий 2011 р., академічний рівень) наближається до цих вимог. У ньому багато уваги надається візуалізації понять (наприклад, «калинова мова» на основі ілюстрацій), але представлені й літературні та публіцистичні тексти. Автори добирають не лише класичні тексти, а й сучасні – для характеристики мовленнєвих помилок, як-от русизмів і калькування з російської мови, причому завдяки такому підходу створюється враження зв'язку з повсякденним живим мовленням [*1*, 10]. Таким чином, культура мови і мовлення забезпечуються завдяки вмінню учнів аналізувати текст. На його основі учень складає уявлення про мовну норму і літературну мову. Вибір текстів або окремих речень як ілюстративного матеріалу досить оригінальний і тому допомагає учням закріпити засвоєні знання. Це помітно, зокрема, у реченнях типу: «Коли вже працівники «учбових закладів» звикнуть до того, що працюють вони якраз у навчальних закладах?» (З журналу «Український тиждень») [*1*, 12]. Підручник має практичну мету, пропонуючи учням відредагувати тексти (завдання так і називається: «Я – редактор») [*1*, 13].

У розділі «Стилістика та її підрозділи: стилістика мови (практична) і стилістика мовлення (функціональна)» представлені літературні постаті, зокрема, в афоризмах про стиль. Наведено вислови Арістотеля, В. Гюго, Дж. Свіфта, Г. Флобера, Б. Шоу та інших зарубіжних письменників і культурних діячів, проте, незважаючи на цікавий українознавчий дискурс на початку розділу (розповіді про архітектуру України, історію Української Центральної Ради тощо), не наводяться вислови українських діячів. Такий матеріал, безперечно, потрібний, цікавий і корисний, береться найчастіше з підручників або газет, винятком є хіба що уривки з праць І. Дзюби та інших. Водночас пропонується дискусія на тему: «Чи варто порівнювати та протиставляти Інтернет і книжку?» [*1*, 20]. Ненав'язливо, без зайвого дидактизму автори підводять учня до висновку, що друкована книга залишається на першому місці. Такі роздуми, безперечно, відповідають сучасним

запитам і можуть бути віднесені до інтерактивних прийомів.

У розділі «Стилістичні засоби фонетики» наводиться більше імен українських письменників, проте цілісного уявлення про літературні постаті не виникає. Позитивною рисою підручника є те, що він знайомить учнів із сучасними представниками письменства (наприклад, О. Забужко), але матеріал творів цих митців вичерпується лише кількома реченнями для ілюстрації фонетичних чи інших особливостей. Натомість тексти для переказу чи інших завдань найчастіше не відповідають інтелектуальному рівню учня 10 класу, оскільки надто прості за синтаксичною структурою та емоційні за змістом, тобто можуть бути використані радше в 7–8 класах. Перевага видання полягає в тому, що учнів знайомлять з такими поняттями, як алітерація, асонанс, звукові анафори, епіфори тощо на прикладі поетичних і прозових уривків, причому взятих із творів не лише класиків, а й сучасних поетів (В. Базилевського, Т. Майданович). Узагалі цей розділ більше, ніж попередні, висвітлює літературний контекст, ілюструючи правила віршами Т. Шевченка, В. Стуса, Б.-І.Антонича та ін. Обраний для пояснення учням правил фонетики метод виявляє більшу цілісність у сприйнятті художнього слова як виразника конкретних правил. Тематика текстів вибрана переважно пейзажна або патріотична, причому наведені уривки вживаються у підручниках досить рідко. Завдяки цьому створюється позитивне враження від поданого літературного контенту.

У розділі «Відгук на твір мистецтва в публіцистичному стилі» наводяться завдання з метою сформувати в учнів навички зв'язного мовлення. З літературною постаттю тут знайомлять на прикладі Т. Шевченка, причому взяті картини, які зображають поета в різні періоди його життя. Одна з вправ має назву «Таким Шевченка ми не бачили» [*1*, 86]. Інші класики української літератури (І. Франко, Леся Українка тощо), творчість яких вивчають у 10 класі, не представлені, попри наявність їхніх портретів.

Зі сказаного вище можна зробити висновок, що підручник ознайомлює учнів з публіцистикою і образотворчим мистецтвом (у першу чергу, малярським), з творчістю сучасних українських поетів і зарубіжних класиків. Проте є певні зауваження. Зокрема, основний акцент у підручнику зроблено на оригінальні ілюстрації, які справді розвивають потрібні вміння і навички в учнів, але уявлення про класичні твори або постаті письменників дають мало.

Підручник за редакцією М. Я. Плющ та ін. (2010, профільний рівень), з огляду на свою специфіку, пропонує більш розширене вивчення української мови. Відповідно інтерактивні засоби в цьому виданні орієнтовані на сучасні технології: на відміну від інших підручників з української мови для 10 класу, тут наявні завдання для роботи в парах і групах, інтернет-путівник тощо.

Підручник орієнтований не лише на ґрунтовне ознайомлення учнів з українською мовою, але й на співтворчість учителя та дітей. Учням дається можливість самим створювати тексти різних стилів, тобто не бути пасивними адресатами передаваної інформації. Отже, комунікативна функція мови і мовлення виражена добре. Про відображення літературних постатей і художніх творів автори відразу зазначають: «Текстовий матеріал до вправ, насичений цікавою пізнавальною інформацією з творчого доробку вчених-лінгвістів, письменників, мислителів, слугуватиме засвоєнню найважливіших здобутків вітчизняної і світової культури» [*7*, 3].

Цитати про мову з творів М. Рильського, С. Пушика та ін., подані в стандартному першому розділі, переважно маловживані, але добре ілюструють тему. Наведено гарний фактаж ролі української мови в культуро- і націєтворенні, наприклад, цитата з Д. Павличка: «Геніальні композитори Моцарт і Бетховен, Глінка і Чайковський, Барток і Стравінський користувалися українськими мелодіями у своїй творчості, а це значить, що вони чули вібрацію найвищих небес нашої мови» [*7*, 7]. У підручнику, з огляду на психологію юнацького віку, робиться акцент не лише на емоційне, але й на раціональне сприйняття, оскільки через непросту мовну ситуацію та не завжди адекватне висвітлення мовної специфіки у ЗМІ необхідно навести молодому поколінню цікаві й потрібні факти про першорядність української мови з метою подальшого її вивчення.

Цінною рисою підручника є ознайомлення учнів із різними стилями мистецтва, зокрема з українським футуризмом, на прикладі творчості М. Семенка. Це завдання, в якому наводяться уривки з віршів М. Семенка й А. Малишка: учням пропонується визначити, яка поезія викликала в них як читачів більшу естетичну насолоду, і пояснити, чому [*7*, 10]. Є тексти, розраховані на взаємодію вчителя й учня – це помітно, зокрема, у згадуванні імені Л. Вітгенштейна. Таким чином, враховується специфіка дитячої психології [*7*, 10]. Наведено факти про давність української мови, загалом добірка завдань оригінальна, художні твори (переважно вірші) також рідкісні й добре ілюструють проблеми суржику, незнання рідної мови тощо.

Треба враховувати, що цей підручник профільного рівня, тому в ньому глибше розглянуто етимологію, мовну компаративістику тощо, тобто більше уваги звернено на науковий аспект, ніж на літературний чи педагогічний. Також з метою розвитку творчих навичок в учнів подані вправи з художнього перекладу, надається спроба порівняти один і той самий текст (уривок із «Повісті минулих літ») різними, але близькоспорідненими мовами: давньоруською, українською, російською, білоруською [*7*, 22]. Таким чином, учні не лише дізнаються про спорідненість спільнослов'янської лексики і походження української мови, а й виступають співтворцями, причому засвоюють матеріал завдяки літературній пам'ятці.

Психологічно відповідає поставленій меті рубрика «Цікава перерва», у якій наведено у гумористичній формі мовні факти (наприклад, вірш Д. Білоуса про омонімію в слов'янських мовах) [*7*, 23].

У підручнику простежується зв'язок із образотворчим мистецтвом на тлі вербального: на основі ілюстрацій учням пропонується створити текст або виконати певне завдання. Завдяки інноваційним технологіям учні знайомляться з постатями сучасної української культури, цьому сприяють наведені світлини митців (Н. Матвієнко, О. Скрипки тощо). Отже, робиться акцент на зорове сприйняття, проте він менший, ніж у підручнику О. Глазової і Ю. Кузнєцова. Таким чином, це видання розвиває не лише теоретичні знання, але й практичні вміння, і тому, безперечно, є оригінальним.

Звернення до літературних персоналій у досліджених підручниках неоднорідне. Якщо попередні покоління (у тому числі й радянське) більше зверталися до українських класиків: Т. Шевченка, Лесі Українки, А. Малишка, Олеся Гончара та інших (причому до перерахованих – у першу чергу), то в нових підручниках ці персоналії репрезентовані не так широко. Більше уваги звернено на письменників, творчість яких вивчають в школі порівняно нещодавно (Б.-І. Антонич, Григір Тютюнник, В. Стус, маловідомі твори Остапа Вишні), відновлюється інтерес до представників авангардизму (М. Семенка). Ці персоналії майже не повторюються в підручниках нового покоління, тому можна говорити про оригінальний підхід кожного автора до використання літературних постатей.

Усі проаналізовані підручники виконують такі функції: розвивальну, формуючу, виховну. Більший акцент робиться на першу функцію, що потребує чіткішої відповідності різних компонентів функцій.

Незважаючи на те, що наведені тексти часто інструментально-орієнтовані, більше уваги звертається на ціннісно-орієнтовані тексти. Поглиблюється взаємозв'язок між мовою і мисленням, мовою і культурою, мовою і вихованням тощо, а також підсилюється естетичний компонент. Отже, тексти перестали виконувати суто ілюстративну функцію до певного граматичного правила чи іншого мовознавчого явища.

Із наведеного вище аналізу сучасних підручників можна дійти таких висновків:

1. Зміст пов'язаний із цілями навчання і відповідає рівню, визначеному Міністерством освіти і науки, молоді та спорту. Підручники формують загальнонавчальні вміння та навички, розвивають учнівське мислення.

2. Підручники відповідають сучасним методичним вимогам: рівень теоретичної інформації достатній і нестандартно розроблений, вправи мають як творче, так і практичне спрямування.

3. Мова підручників загалом чітка, зрозуміла, лексичний матеріал доступний і відповідає віковому рівню учнів.

4. Підручник для самостійного сприймання навчального матеріалу учнем доступний, проте зміст навчальної книги не завжди відповідає рівню розвитку дитини, її попередній загальноосвітній підготовці.

5. Виховний потенціал підручника високий, навчальний матеріал впливає на виховання в дитини позитивних моральних якостей, громадянської позиції, естетичної культури.

6. Оформлення підручників відповідає сучасним вимогам, добір ілюстративних засобів оригінальний, їхні функції реалізовані.

7. У користуванні підручники зручні та допомагають вчителю працювати з матеріалом.

Таким чином, проведений аналіз показує, що нове покоління підручників з української мови для 10 класу більше, ніж попереднє, висвітлює літературний аспект і знайомить із зарубіжним мистецтвом, причому не лише словесним, але й образотворчим. Відхід від суто формального аспекту підручникотворення, безперечно, є цінним і перспективним для сучасного українознавства. Ці видання розвивають як інтелектуальну, так і емоційно-вольову сферу школярів. Учень перестав бути пасивним реципієнтом і долучився до співтворчості. Отже, у сучасних підручниках наявні принципи діалогу, сократівської та евристичної бесіди.

Виявлено, що в сучасних підручниках ураховується обсяг навчального матеріалу та коефіцієнтів науковості й усвідомленості. Наявні принципи логічності, послідовності, наступності, реалізовані головні функції підручника. Проте мотиваційна функція, на нашу думку, іноді заступається суто науковим викладенням мовознавчої тематики. Головні блоки підручника – цільовий, інформаційний, процесуальний, мотиваційний, контрольно-оцінний, матеріально-технічний – представлені та розроблені з урахуванням сучасних вимог (особливо детально – інформаційний). Також цінна риса видань – врахування сучасних психологічних проблем учнів, зокрема надмірного інтересу до Інтернету, що в результаті заступає працю з паперовими носіями та відучує від самостійного мислення. Ненав'язливо, у нетрадиційній формі підручники пропонують творчі завдання на різні теми, серед яких, наприклад, є роздуми про друковану й електронну книгу, або ж ставляться завдання, які можна виконати лише із застосуванням власного самостійного мислення (у чому звернення до електронних ресурсів не допоможе). Особливо такі завдання корисні для вивчення нюансів української мови (наприклад, синонімії або «антисуржику»). До того ж саме такі пошукові завдання допомагають розвинути емоційне сприйняття, фантазію й аналітичне мислення, на які негативно впливає постійна робота з Інтернетом. Варто авторам звернути увагу в подальших дослідженнях на цю проблему, адже завдання проаналізованих підручників спрямовані на далеку перспективу. Також слід розширити нетрадиційні підходи до аналізу художніх текстів і залучати більше літератури різних жанрів, причому брати ще маловідомі, але елітарні твори (неокласиків, представників Празької школи, Нью-Йоркської групи та ін.). З огляду на потребу проаналізувати велику кількість нового літературного матеріалу слід звернутися до методології сучасного літературознавства, але потрібно намагатись об'єктивно сприймати суперечливі або не завжди вмотивовані твердження. З урахуванням цих порад підсилиться розвивальна функція підручників, оскільки будуть враховані особливості національного естетичного сприйняття учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Глазова О., Кузнєцов Ю.* Українська мова. Підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Академічний рівень. – К.: Зодіак-ЕКО, 2010. – 106 с.

2. *Жосан О. Е.* Експертиза шкільного підручника: теоретичний аспект // Педагогічний альманах. – 2011. – Вип. 12. – Ч. 2. – С. 56–57.

3. *Заболотний О. В., Заболотний В. В.* Українська мова. 10 клас. Рівень стандарту. – К.: Генеза, 2010. – 114 с.

4. *Кононенко П. П., Пономаренко А. Ю.* Програма навчальної дисципліни «Українознавство» для вищих навчальних закладів (за вимогами кредитно-модульної системи) // Українознавство. – 2008. – № 2. – С. 122.

5. *Ляшенко О.* Вимоги до підручника та критерії його оцінювання // Інформаційне джерело: Підручник XXI століття. Науково-педагогічний журнал. – 2003. – № 1–4. – С. 60–65.

6. *Онуфрієнко Т. С.* Аналіз підручника Н. Ф. Баландіної, К. В. Дегтярьової «Російська мова» для 10 класу». – http://metodroom.com/analiz-pidruchnika-n-f-balandino%D1%97-k-v-degtyarovo%D1%97-rosijska-mova-dlya-10-klasu/

7. *Плющ М.Я., Тихоша В. І., Караман С. О., Караман О. В.* Українська мова. Підручник для 10 класу загальноосвітніх

навчальних закладів з навчанням українською мовою. Профільний рівень. – К.: Освіта, 2010. – 288 с.

8. *Шляхова В. В.* Українознавчі засади мовної освіти: Монографія. – К.: НДІУ, 2009. – 118 с.

Ольга Смольницкая

Репрезентация литературного контента в современных учебниках по украинскому языку для десятого класса

Аннотация. *В статье рассматриваются литературные личности и тексты художественной литературы, отображенные в современных учебниках по украинскому языку для 10 класса. С учетом интегративности как доминанты современного создания учебников исследуется степень разработки новых проблем современной школы, учитывается возросший объем информации по культуре, искусству, разным научным дисциплинам. Сделан акцент на украинознавческом аспекте современных учебников и их соответствии системе украинознавства, практическом применении. Обращено внимание на достижения психологии, педагогики, этно- и психолингвистики. Исследуется отображение современной тематики в учебниках, в частности Интернета. Разработаны перспективы создания учебников с точки зрения соответствия украинознавческим принципам в литературоведческом аспекте.*

Ключевые слова: *украинознавство, украинский язык, литература, учебник, литературная личность, культура, искусство, интегративность.*

Olga Smolnytska

Representation of literature content in modern Ukrainian language schoolbooks for 10th form

Annotation. *Literature figures and literature texts in modern Ukrainain language schoolbooks for 10th form are viewed in the article. Considering integration as a dominant of modern schoolbooks publishing the development level of new problems of modern school is researched, also increased amount of information about culture, art and different scientific subjects is taken into consideration. It is stressed on Ukrainian studies aspect of modern schoolbooks and their accordance to the system of Ukrainian studies and practical application. Attention is paid to the achievements of phycology, pedagogy, ethno- and psycholinguistics. The reflection of modern themes in schoolbooks and Internet is researched. Perspectives of schoolbooks publishing are developed considering accordance to the Ukrainian studies basis in literature studies aspect.*

Key words: *Ukrainian studies, Ukrainian language, literature, schoolbook, literature figure, culture, art, integration.*